

UDK 322 (497.6) "1945/1962"

272 (497.6) "1945/1962"

Izvorni naučni rad

IZVORI FINANSIRANJA KATOLIČKE CRKVE U BOSNI I HERCEGOVINI OD 1945. DO 1962. GODINE S POSEBNIM OSVRTOM NA DIREKTNU DRŽAVNU POMOĆ

Denis Bećirović

Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet, Tuzla, Bosna i Hercegovina

Apstrakt: U radu su na osnovu neobjavljenih izvora i dostupne literature istraženi osnovni izvori prihoda Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, te obim i sadržaj državnih dotacija Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini od završetka Drugog svjetskog rata do 1962. godine.

Ključne riječi: Katolička crkva, državne dotacije, Bosna i Hercegovina, komunisti, vjerske zajednice, Jugoslavija.

Abstract: Based on unpublished sources and available literature the author has examined the basic funding sources for the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina, the range and content of state grants to the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina from after the end of the Second World War until 1962.

Key words: Catholic Church, state grants, Bosnia and Herzegovina, communists, religious communities, Yugoslavia.

Osnovne postavke za buduće ustavne i zakonske propise o položaju vjerskih zajednica u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini bile su u načelu definirane tokom rata kroz dokumente Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) i Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZA-

VNOBIH) kao novoformiranih organa nove vlasti. U njima je propisano da su svi građani jednaki i to bez obzira na vjersku ili nacionalnu razliku, a postavljeno je i načelo odvojenosti vjerskih zajednica od države.¹ Ustav Federativne narodne republike Jugoslavije (FNRJ), izglasan 1946. godine, potvrdio je obrazac sloboda proklamiranih u ratu. Između ostalog, on je predviđao i mogućnost finansijskog pomaganja vjerskih zajednica.² Ova odredba je zadržana i u Zakonu o položaju vjerskih zajednica, usvojenom 1953. godine. Država je sebi ostavila zakonsku mogućnost da procjenjuje da li će davati i u kojem obimu materijalnu pomoć vjerskim zajednicama. Vjerskim zajednicama je nametnuta i dodatna obaveza podnošenja izvještaja o utrošku dodijeljenih sredstava u onim slučajevima kada je pomoć data za određenu svrhu (član 11).³

Oduzimanje privatne svojine, uključujući i imovinu Katoličke crkve, sistematski je realizirano u prvim godinama nakon 1945. godine. Komunistička vlast je putem desetina zakona, uredbi i odluka, bez naknade ili sa obećanom ali nikada isplaćenom naknadom, izvršila podržavljenje velikog dijela imovine Katoličke crkve. Opadanje ekonomske moći i uticaja Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini započelo je agrarnom reformom, nacionalizacijom i eksproprijacijom crkvenih posjeda i imovine. To je značajno umanjilo njenu ekonomsku snagu. Nacionalizacija crkvenih osnovnih i srednjih škola, zabrana vjerskog obrazovanja u njima i odvajanje teoloških fakulteta od univerziteta uklonilo je Katoličku crkvu iz obrazovnog sistema. Crkvi je poslije ovih mjera ostavljeno nekoliko sjemeništa i dva teološka fakulteta. Komunistička vlast nije uvažavala nikakve specifične elemente kod vjerskih zajednica tretirajući ih potpuno isto kao i druge zemljoposjednike i privatne poduzetnike. Komunisti već u prvim mjesecima nakon oslobođenja zemlje pristupaju ubrzanom donošenju zakonskih propisa kojima ograničavaju imovinu vjerskih zajednica, uključujući i Katoličku crkvu.⁴ Veliku težinu za državno-crkvene odnose imali su posebno oni zakoni koji su uticali na otuđivanje crkvene imovine. Osim već spomenutog Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, to su bili: Zakon o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije iz 1945, Zakon o nacionalizaciji privatnih preduzeća iz 1946. s iz-

¹ Stella Aleksander, *Church and State in Yugoslavia since 1945*. Cambridge, London, Melbourne, 1979, 210.

² Arhiv Jugoslavije (AJ), Savezna komisija za vjerska pitanja (SKVP), 144-10-333. Crkva u Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji.

³ *Službeni list Federativne narodne republike Jugoslavije*, god. IX, br. 22, 27.5. 1953, Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, 209.

⁴ Dragoljub Živojinović, *Vatikan, Katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941-1958*. Beograd: 2007, 495.

mjenama 1948. i Osnovni zakon o eksproprijaciji iz 1947. godine. Navedenim zakonima oduzimani su Katoličkoj crkvi, pored zemljišnih posjeda, brojne crkvene ustanove, zgrade, štamparije i sl.⁵

U pokušaju da očuva svoje posjede Katolička crkva je stvarala nove župe, pisala predstavke zakonodavnim tijelima, a vršila je i moralni pritisak na agrarne interese (bacanje prokletstva i slično). S druge strane, Tito je optuživao Katoličku crkvu da ne govori o agrarnoj reformi, već samo o oduzimanju njene imovine, što dodatno govori o dubini nesporazuma.⁶

Nezadovoljni politikom nove vlasti i nepravilnostima u procesu oduzimanja nepokretne imovine, predstavnici Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini su upućivali brojne žalbe i dopise nadležnim organima vlasti. Broj žalbi koje su dolazile iz Katoličke crkve se naročito povećao nakon usvajanja Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta. Najčešće intervencije predstavnika Katoličke crkve odnosile su se na povrat nepokretne imovine koja je u prvim poslijeratnim godinama oduzeta od ove vjerske zajednice.⁷ Između ostalog, i Nadbiskup Stepinac upozoravao je predstavnike Sjedinjenih Američkih Država da restriktivne mjere komunističke vlasti ugrožavaju nesmetano djelovanje Katoličke crkve. Aprila 1946. godine on je obavijestio američkog konzula u Zagrebu da su crkvene obrazovne i publicističke ustanove ukinute i upozorio na posljedice koje su proisticale iz konfiskacije imovine, zatvaranja sjemeništa, antivjerskog djelovanja u školama, oduzimanja štamparija i represije protiv svećenika.⁸

Vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini u prvoj deceniji poslije Drugog svjetskog rata oslanjale su se uglavnom na tri izvora prihoda: državnu pomoć, prihode od vjerskih usluga i zemljišta i pomoć iz inozemstva.⁹ Prema podacima Savezne komisije za vjerska pitanja, ekonomsko stanje vjerskih zajednica u Jugoslaviji (Bosni i Hercegovini) nije bilo podjednako. Ono je umnogome zavisilo od organizacione strukture vjerske zajednice i discipline vjernika. Uprkos restriktivnim mjerama nove vlasti, Katolička crkva je i dalje imala najjaču ekonomsku snagu, a katolički svećenici su „imali mnogo više prihoda nego pravoslavni.“¹⁰ Među osnovnim izvorima fi-

⁵ Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945-1966*, 39-40.

⁶ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 420.

⁷ Denis Bećirović, *Oduzimanje imovine Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1961. godine*. Sarajevo: *Prilozi*, Institut za istoriju, 2012, br. 41, 141.

⁸ D. Živojinović, *Vatikan*, 495.

⁹ AJ, SKVP, Materijalni položaj crkava u Bosni i Hercegovini.

¹⁰ AJ, SKVP, 144-6-106, Oporezivanje klera i crkava, 26.6.1952.

nansiranja Katoličke crkve bili su: crkvena i druga imanja, zgrade, naplata taksi na crkvene obrede – krštenje djece, vjenčanja, sahrane, osvećenje domova, prikupljanje raznih priloga, prilozi za opravku i podizanje crkava i drugo. Katolički svećenici su od prikupljenih „milodara zadržavali jednu trećinu za sebe, a dvije trećine su davali svome biskupu“. Pored toga, „svaka Katolička crkva je imala kasu u koju su vjernici davali priloge za opravku ili podizanje nove crkve“. U izvještaju Savezne komisije za vjerska pitanja za 1952. godinu je navedeno da „u tim kasama ima po više stotina hiljada dinara zamrznutog novca“. Također, Katolička crkva je sticala prihode i od proizvodnje i distribucije „listova, knjiga, brošura, kalendara“, kao i od pomoći crkvenih organizacija iz inozemstva.¹¹

Prema analizi koju je sačinila Savezna komisija za vjerska pitanja prihodi katoličkih svećenika dijelili su se na: lične prihode svećenika, prihode crkve, prihode samostana i prihode biskupskih ordinarijata.¹²

U okviru ličnih prihoda katoličkih svećenika postojale su: „1) intencije; 2) krštenje; 3) sahrane; 4) vjenčanja; 5) oklici; 6) vanredni blagoslovi (kuća, imanje, jela, bolesnika); 7) razni drugi nepredviđeni prihodi (pisanje žalbi, sveto ulje, nastava omladini, itd.); 8) prilozi svećenika od imanja i kuća (svaki katolički svećenik dobija imanje, zemlju i kuće, na doživotnu upotrebu); 9) dobrovoljni prilozi za svećenike u novcu i naturi; 10) razni drugi prihodi“.¹³

Kada je riječ o prihodima crkve u kojoj je služio svećenik postojali su: „1) ofri (dobrovoljni prilozi za crkvu); 2) stolnina (dat novac za sjedište u crkvi); 3) milodari (dobrovoljni prilozi od sakupljanja za opravku ili podizanje nove crkve); 4) dobrovoljni prilozi od sakupljanja za opravku ili podizanje nove crkve; 5) prihodi od crkvenih imanja – zemlje i zgrada; 6) razni drugi prihodi“.¹⁴

Prihodi samostana bili su podijeljeni na: „1) prihode od redovnika koji ulazu u manastir; 2) prihode od samostalnih zanimanja redovnika; 3) dobrovoljne priloge za samostane; 4) prihode od svih crkvenih radnji; 5) prihode od zemlje i imanja; 6) razne druge prihode“.¹⁵

Prihodi biskupskih ordinarijata, odnosno biskupa, razvrstavali su se na: „1) oklice; 2) prihodi od binacij i trinacij; 3) dinarski novčić (svaki vjernik daje godišnje dinar za biskupa); 4) 3% prihoda svih župa; 5) prihodi od taksa na sporna vjenčanja; 6)

¹¹ Isto.

¹² AJ, SKVP, 144-6-106, Pitanje oporezivanje klera, 12.11.1952.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

dobrovoljni prilozi vjernika u novcu i naturi; 7) prihodi od štampanja i prodaje knjiga, crkvenih maraka, formulara i druge štampe; 8) prihodi od bogoslovskog sklada; 9) prihodi od krizmanja; 10) prihodi od imanja, zemlje, kuća i radionica; 11) prihodi od pomoći iz inozemstva; 12) razni drugi prihodi koje biskup ostvaruje¹⁶.

Prema ocjenama organa vlasti u Bosni i Hercegovini, prihodi od vjerskih usluga i crkvenih zemljišta najviše su koristili Katoličkoj crkvi, zatim Srpskoj pravoslavnoj crkvi, a najmanje Islamskoj zajednici. Komunistička vlast je to objašnjavala činjenicom da je Katolička crkva „najsolidnije organizaciono postavljena odozgo do dole i najsavjesnija u izvršavanju svojih zadataka“. Nadalje, vlast je tvrdila da „katolički svećenici ni u čemu danas, u pogledu davanja naroda, nisu u nepovoljnijem položaju nego za vrijeme bivše Jugoslavije. Naprotiv, zbog niza okolnosti, pojačane upornosti svećenika u tome, raznih političko - vjerskih neprijateljskih shvatanja, koja se tendenciozno proturaju u masi vjernika o teškom položaju svećenika, ta davanja su i nešto veća. Pored toga, zemljište koje im je ostavljeno poslije agrarne reforme, primjerno je obrađeno i iskorišteno, za razliku od onog koji ima“ Srpska pravoslavna crkva i Islamska zajednica.¹⁷

U 1955. godini godišnji prihodi katoličkih župa, kojih je sa samostanima bilo 232, od vjerskih usluga, raznih molitava, misa i utvrđenih poklona od vjernika, u prosjeku su iznosili 250 hiljada dinara, odnosno 58 milijardi dinara u cijeloj Bosni i Hercegovini. U nekim župama, kao što su Zenica, Livno, Jajce i Sarajevo, prosjek prihoda je bio veći od 350 hiljada dinara, a neki samostani su zarađivali i do 1 milion dinara godišnje.¹⁸

Važnu ulogu u aktivnostima Katoličke crkve imala je materijalna pomoć koju je primala u raznim oblicima iz inozemstva. Ona je dolazila raznim kanalima, a državni organi nisu mogli da utvrde tačne razmjere te pomoći. Savezna komisija za vjerska pitanja je procjenjivala da je Katolička crkva u Hrvatskoj samo za 1957. godinu primila oko 140 miliona dinara.¹⁹ U prvim poslijeratnim godinama inozemna pomoć je uručivana bez carinskih barijera, ako se podjela obavljala preko Crvenog krsta. Od decembra 1950. godine carina se nije naplaćivala na poklone iz inozemstva, bez obzira da li je upućivana fizičkim ili pravnim licima u Jugoslaviji. Nova Uredba o carinama stupila je na snagu u julu 1952. godine i za razliku od prethodne uredbe predviđala je naplatu carina na pomoć koja je stizala iz inozemstva. Na ovo rješe-

¹⁶ Isto.

¹⁷ AJ, SKVP, 144-137-742, Materijalni položaj crkava u Bosni i Hercegovini.

¹⁸ Isto.

¹⁹ AJ, SKVP, 144-23-259, Izvještaj Savezne komisije za vjerska pitanja za 1957. godinu.

nje su se žalile vjerske zajednice iz Jugoslavije tražeći da se oslobode carina. Sličan apel je upućen i od crkvenih organizacija iz inozemstva koje su predlagale ublažavanje carinskih zakonskih propisa.²⁰

Tako su, u 1955. godini, uz odobrenje Pape Pija XII, američki biskupi organizirali sakupljanje dobrovoljnih priloga u dolarima za „katoličke svećenike, časne sestre, bogoslove, i sjemeništare“ u Jugoslaviji (Bosni i Hercegovini). Od prikupljenih priloga poslali su na adrese svećenika, časnih sestara, bogoslova i sjemeništara po jedan paket. U paketima su se nalazile namirnice (kafa, šećer, riža i drugo), kao i obuća, odjeća, pasta za zube, četkice, žileti, itd. Vrijednost svakog paketa iznosila je 8.000 dinara“. Nadležni organi vlasti su konstatairali da u Bosni i Hercegovini „ima 1.108 svećenika, časnih sestara, sjemeništara i bogoslova (...) i da je upućeno toliko paketa, što iznosi ukupno 8.864.000 dinara“.²¹

Druga vrsta inozemne pomoći svećenicima Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini dolazila je od svećeničke i druge emigracije, naročito od hercegovačke. Predstavnici komunističke vlasti su raspolagali sa podatkom da su gotovo svaki svećenik i časna sestra lično dobili po jedan paket u toku godine, a neki i po četiri puta. Vrijednost svakog paketa iznosila je najmanje 6.000 dinara. „Njih 746, koliko ukupno ima svećenika i časnih sestara u Republici, primili su pakete u vrijednosti od 4.476.000 dinara. Ove pakete nisu primali bogoslovi i sjemeništari. U ovu vrstu pomoći uračunata je i pomoć koju su svećenici i časne sestre dobili od svojih redova iz inozemstva (Komesarijata iz Čikaga, a časne sestre iz Australije, Švajcarske i Italije)“.²²

Treća vrsta inozemne pomoći svećeničke i druge emigracije dostavljala se u obliku priloga za popravak i gradnju crkava. Ovaj vid pomoći se slao u „paketima (na adrese svećenika ili drugih građanskih lica, koja ih kasnije unovče) i dolarima (međunarodnim čekovima)“. Vladajući krugovi su procjenjivali da „vrijednost paketa dostiže i preko 10.000 dinara, a čekovi se šalju na 100-1.000 dolara“. Samo po ovom osnovu pomoć Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini iznosila je 10 miliona dinara.²³

Četvrta vrsta inozemne pomoći Katoličkoj crkvi, prema klasifikaciji Savezne komisije za vjerska pitanja, bila je slanje investicija. Investicije su slali svećenici iz

²⁰ Radmila Radić, *Država i verske zajednice 1945 – 1970*, I. Beograd: 2002, 374.

²¹ AJ, SKVP, 144-137-742, Materijalni položaj crkava u Bosni i Hercegovini.

²² Isto.

²³ O spremnosti da se iz inozemstva pomogne Katoličkoj crkvi, između ostalog, svjedoči i informacija Savezne komisije za vjerska pitanja prema kojoj je fra Bosiljko Bekavac iz SAD namjeravao u 1956. godini biti investitor izgradnje jedne crkve u Pothumu kod Konjica. On je obećao poslati „međunarodni ček od 17.000 dolara, što iznosi 10,200.000 dinara“. Isto.

inozemstva uz obavezu svećenika u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini da „izgovore određen broj misa, koje su redovno pjevane (svaka pjevana je 700 dinara), ili gregorijanske (svaka gregorijanska je 10.000 dinara) (...) s tim da ih se samo obavijesti kada su i od kojih svećenika izgovorene mise“.²⁴

Zadužene osobe u Komisiji za vjerska pitanja su izračunale i konstatirale da je Katolička crkva u Bosni i Hercegovini samo u 1955. godini primila iz inozemstva²⁵ u raznim „poklonima i prilivima vrijednost od 28.340.000 dinara. *Vjerujemo da su ta primanja bila i veća, jer je realna pretpostavka da je toga stizalo u zemlju i mimo našeg znanja*“ (kurziv D.B).²⁶ Za vladajuće krugove je posebno bila zabrinjavajuća činjenica da su inozemnu pomoć primale „mahom porodice i svećenici koji su neprijateljski raspoloženi“ prema novom socijalističkom sistemu. Inozemna pomoć, prema ocjeni Savezne komisije za vjerska pitanja, imala je „negativan uticaj na sva lica koja je primaju, a kler je iskorištava u ekonomskom i političkom pogledu, prikazujući blagostanje u slobodnom svetu, a napadajući socijalističko društveno uređenje i životni standard kod nas, a čime pothranjuju avanturističke sklonosti kod pojedinaca i prouzrokuju mnoga bekstva iz zemlje“.²⁷

²⁴ Isto.

²⁵ Katolička crkva primala je nakon 1945. godine različite vrste pomoći iz inozemstva. Ta je pomoć, prema saznanjima Savezne komisije za vjerska pitanja, dolazila od sljedećih organizacija:

- „a) Assisienza Pontificia (Vatikanska agencija, uglavnom za materijalnu pomoć katoličkim crkvama u inozemstvu);
- b) Chatolic Relief 140 rue de Roe Paris VII (ustanova Katoličke crkve koja preko svoje filijale u Trstu šalje pomoć u Jugoslaviju);
- c) Depropagande Fide (Kongregacija za misijska područja);
- d) Američka katolička akcija;
- e) Katolička liga u Sjedinjenim Američkim Državama iz New Yorka. Iza ove lige stoje ratni zločinci biskup Rožman i dekan Škrbec Matija.
- f) Hrvatska žena (Hrvatsko gospojinsko društvo u Americi);
- g) Slovenački ženski savez 2073, Brodwy Rd. Celveland, Ohio;
- l) Švajcarski Caritas, odjeljenje za pomoć inozemstvu od Lucerana.“

Osim nevedenih organizacija, prema saznanjima jugoslovenskih organa vlasti, Katolička crkva je dobijala pomoć raznih emigrantskih centara, kao i pojedinih vjerskih velikodostojnika i ustanova. AJ, SKVP, 144-10-164, Materijalni položaj verskih organizacija i subvencije.

²⁶ AJ, SKVP, 144-137-742, Materijalni položaj crkava.

²⁷ AJ, SKVP, 144-23-259, Izvještaj Savezne komisije za vjerska pitanja za 1957. godinu.

Savezna komisija za vjerska pitanja je smatrala da u politici oporezivanja svećenike treba tretirati kao lica slobodnih profesija koje treba oporezivati progresivno, čija se stopa kreće od 3% do 75% ostvarenih prihoda. „Svi prihodi klera su trojaki: prvo, prihodi od naplate za izvršenje crkvenih radnji, drugo, prihodi od dobrovoljnih priloga vernika, i treće, prihodi od posedovanja imanja, zemlje, zgrada, radionica i produkata tih radionica. Sve ove prihode treba smatrati jedinstvenim kao celinu te na sve naplaćivati progresivno porez, a nikako odvajati jedne prihode od drugih. Postavlja se pitanje dali je opravdano da se i na prihode od zemlje, kuća (...) naplaćuje porez progresivno? Po našem mišljenju to je opravdano i to zbog toga što sveštenici nisu zemljoradnici, a prihodi od nepokretnih imanja samo uvećavaju njih ove ostale prihode kao profesionalaca – sveštenika (...) Također, porez treba naplaćivati i na prihode koje crkve imaju i od pomoći iz inozemstva (...) Od gornjih postavki-principa ne bi se smelo odstupati, bez obzira na konkretan stav države prema nekoj crkvi ili nekom svešteniku. Prema tome, sve crkvene organizacije treba podjednako tretirati, a prema visini njihovih prihoda određivati stopu poreza.“²⁸

U razdoblju od 1945. do 1955. godine Katolička crkva u Bosni i Hercegovini odnosno franjevački provincijalati primili su pomoć od Vlade Bosne i Hercegovine u iznosu od 18.000.000 dinara, časne sestre 1.100.000, a Udruženje katoličkih svećenika 9.024.000.²⁹

Pregled državne pomoći Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini po godinama predstavljen je u tabeli br. 1.³⁰

²⁸ Isto.

²⁹ AJ, SKVP, 144-137-742, Materijalni položaj crkava.

³⁰ Tabela br. 1. je sastavljena na bazi podataka koji se nalaze u: AJ, SKVP, 144-137-742; AJ, SKVP, 144-49-401.

Katolička crkva u Bosni i Hercegovini			
Godina	Franjevački provincijalati	Udruženje katoličkih svećenika	Časnim Sestrama
1945	-	-	-
1946	-	-	-
1947	-	-	-
1948	-	-	-
1949	-	-	-
1950	-	400.000	-
1951	2.500.000	-	-
1952	3.500.000	-	-
1953	4.000.000	500.000	-
1954	4.000.000	2.708.000	400.000
1955	4.000.000	5.416.000	700.000
Ukupno	18.000.000	9.024.000	1.100.000

Tabela br. 1. Pregled državne pomoći Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1955. godine.

Pokazatelji u tabeli br. 1. pokazuju da je novčana pomoć države Udruženju svećenika Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini prvi put dodijeljena 1950. godine, franjevačkim provincijalatima 1951. godine, te časnim sestrama 1954. godine. Nakon usvajanja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica evidentan je trend povećanja državne pomoći Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini.

Novčana sredstva koja je Katolička crkva u Bosni i Hercegovini dobijala od države trošena su na razne izdatke. Prema saznanjima Savezne komisije za vjerska pitanja, franjevački provincijalati su državnu pomoć koristili za „administraciju i teologiju“, Udruženje katoličkih svećenika „na 50% potrebnog iznosa koga uplaćuje republičkom Zavodu za socijalno osiguranje i održavanje skupština“ i časne sestre za „opravku samostana i izdržavanje“. Pri tome, predstavnici vlasti su posebno podcrtavali „da je pitanje pomoći časnim sestrama u koliziji sa mjerama koje smo preduzimali prema njima i našim zvaničnim tretmanom tog ogranka Katoličke crkve“.³¹

³¹ AJ, SKVP, 144-137-742, Materijalni položaj crkava.

U periodu od 1956. godine do 1961. godine Katolička crkva u Bosni i Hercegovini je primila ukupno 65.800.000 dinara. Prikaz državne pomoći Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini po godinama predstavljen je u tabeli br. 2.³²

Katolička crkva u Bosni i Hercegovini			
Godina	Franjevački provincijalati	Udruženje katoličkih svećenika	Časnim Sestrama
1956	2.500.000	5.600.000	-
1957	9.800.000	6.600.000	300.000
1958	5.000.000	6.500.000	1.000.000
1959	5.750.000	7.800.000	100.000
1960	5.000.000	9.750.000	100.000
Ukupno	28.050.000	36.250.000	1.500.000

Tabela br. 2. Pregled državne pomoći Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini od 1956. do 1961. godine.

U odnosu na period do 1956. godine, državna pomoć Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini je od 1956. do 1961. godine povećana za više od dva puta. Na značajno povećanja državnih subvencija poslije 1956. godine uticali su, pored ostalog, sljedeći razlozi: postepeno „otopljavanje“ odnosa na relaciji država – Katolička crkva, popravljjanje ekonomskih prilika u zemlji, ublažavanje restriktivne državne politike prema crkvama i vjerskim zajednicama i primjena Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Također, nalazeći se u nepovoljnoj vanjskopolitičkoj situaciji, za vlast u Jugoslaviji bilo je važno da pokaže da država ne ometa vjerske zajednice u ostvarivanju njihovih vjerskih prava i sloboda.

Ipak, bez obzira na povećanje novčane pomoći, svećenici Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini nisu bili zadovoljni obimom i visinom državnih dotacija. To je naročito postalo izraženo poslije 1953. godine. Primjera radi, Udruženje katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini uputilo je sredinom 1954. godine molbu za novčanu pomoć Izvršnom vijeću Narodne republike Bosne i Hercegovine. U pomirljivom i kompromisno intoniranom dopisu je navedeno da katolički svećenici na području Bosne i Hercegovine nisu u mogućnosti ispuniti svoje obaveze i plaćati sumu od 2.900 dinara za mjesečno socijalno osiguranje. Zbog toga je rukovodstvo Udruženja

³² Tabela br. 2. je sastavljena na bazi podataka koji se nalaze u: AJ, SKVP, 144-49-401; AJ, SKVP, 144-56-446.

katoličkih svećenika smatralo da prije potpisivanja Ugovora o socijalnom osiguranju sa Zavodom za socijalno osiguranje treba od Izvršnog vijeća zatražiti da u 1954. godini odobri finansijsku pomoć u visini od 3.000.000 dinara, kao i da u narednim godina planira sredstva za ovu namjenu. „Udruženje katoličkih svećenika NR BiH nailazio je uvijek na razumjevanje (...) u toku svog petogodišnjeg rada. Računajući na to razumjevanje Udruženje je i poduzimalo razne akcije, koje su redovno bile od koristi ne samo za članove Udruženja, nego također i za opće interese naše narodne zajednice. Naša narodna vlast vodeći se principom jednakosti i dobrobiti za sve građane svoje zemlje donijela je Uredbu o socijalnom osiguranju klera. Naše Udruženje odmah je pozdravilo svesrdno taj akt naše vlasti. Vidjelo je tu dobronamjernost i želju, da svi građani naše zemlje uživaju plodove ovoga akta našeg novog života i rada. (...) Mi smo svjesni da je ovo velika molba. No svjesni smo i toga, da je naša narodna vlast samim aktom izdavanja Uredbe o socijalnom osiguranju klera učinila mnogo i da se je pokazala najširokogrudnijom na svijetu, pa smo uvjereni, da će ista ta naša narodna vlast ići do kraja i svakome pokazati svoju širinu i dobronamjernost te nam i na ovaj način omogućiti uživanje beneficija, koji je dat Uredbom o socijalnom osiguranju. Nadamo se da ćemo znati opravdati i pred svakim istaći sve ono, što naša narodna vlast čini i za sve svećenike Katoličke crkve“ (kurziv D.B).³³

Paralelno sa molbama za povećanje državne pomoći Katolička crkva je aktualizirala i tražila povrat svoje imovine koja je oduzeta agrarnom reformom i drugim poslijeratnim mjerama. U nemogućnosti da vrati imovinu oduzetu agrarnom reformom, Rimokatolički župski ured iz sela Osova (Žepče) je, pored ostalih, pisao i predsjedniku Federativne narodne republike Jugoslavije Josipu Brozu Titu. U dopisu je, između ostalog, stajalo:

„Nas 1.388 potpisnika ove pretstavke iz sela Osova, pošta Žepče, NR BiH, obraćamo se vama, onome koji je mnoge nepravde otklonio i mnogu suzu utro. Iscrpili smo sve ustavno-pravne argumente. Obračali smo se na sve strane i tražili pravdu, samo pravdu, ali nigdje nismo naišli na razumijevanje. Upravni aparat kao da se natječe da nekom naško-

³³ U opširnom obrazloženju razloga koji su uticali da Udruženje katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini napiše ovu molbu stajalo je, posebno se naglašava „da jedan katolički svećenik na području naše republike nije u stanju plaćati mjesečno za socijalno osiguranje sumu od 2.900 dinara, što bi prosječno iznosilo za svakog člana našeg Udruženja. Svaki se naš član veseli socijalnom osiguranju, jer je to zbilja jedan veliki beneficij sa strane naše vlasti, ali svaki žali, što neće biti u stanju udovoljiti svojim obavezama, koje iz toga proizilaze.“ ABH, KZVP, k. 3, br. 144/1954, Dopis Udruženja katoličkih svećenika upućen Izvršnom vijeću Narodne republike Bosne i Hercegovine, 6.7.1954.

di, a slabo se interesuje da nekom pomogne. (...) Nama seljacima daju se objašnjenja čisto kruta, birokratski, ne vodi se briga o tome šta narod želi, kakove su njegove potrebe i je li narod treba zadovoljiti tamo gdje on želi. (...) Još 1947. godine Okružna agrarna komisija u Sarajevu donijela je odluku da se Franjevačkom samostanu u Kreševu oduzme nešto preko 2.000 dunuma zemlje. Ta je odluka davno izvršena i zemlja je predana u vlasništvo i posjed Zemljoradničkoj zadruzi u Žepču. Međutim, u ovoj oduzetoj zemlji bilo je i 100 dunuma zemlje koja je stoljećima bila u vlasništvu i posjedu naše Osovske župe, koja se je od toga izdržavala. Franjevački samostan u Kreševu bio je grunтовni vlasnik cjelokupne zemlje, ali je ta zemlja bila podijeljena i data u vlasništvo okolnim župama, pa tako i našu u Osovi, koja je samim tim jer je u posjedu stoljećima stekla pravo na istu. Ovo je učinjeno zato, da biskupi ne bi iz spekulativnih razloga oduzimali pojedine župe i tako došli u posjed velikih imanja. Kada se je ovo dogodilo i naša Župa ostala bez zemlje, poduzimani su razni koraci, ali sve bezuspješno. U to vrijeme dok se je ovo odigravalo, mi nismo još imali organizovanu vlast i tada se je sve rješavalo, kako se kaže, po brzinski. Međutim, sada je u našoj domovini era rada i zakonitosti i vjerujemo da se danas ovo ne bi moglo dogoditi što se je dogodilo prije 10 godina. Što je najinteresantnije u cijeloj stvari: našoj Župi nije ostavljen ni onaj neznatni minimum od 30 dunuma koje se obično ostavlja licu komu se zemlja oduzima u zemljišni fond. Čak šta više, glasom priloženog izvadka iz katastra od 18.2.1957. naša Župa bila je uživaoc nekih 86 ari zemlje koje se nalazilo oko crkve, ali i to je oduzeto 1954. godine tako, da je čak i crkvena porta ušla u zemljišni fond u Žepču. Zaista paradoksalno! (...) Eto, družte pretsjedniče šta se radi. Katolička crkva i danas je trn u oku nekim organima vlasti na terenu i ti organi prave našim župama razne smetnje i stvaraju poteškoće. (...) Družte pretsjedniče, obraćamo se vama našem Vrhovnom poglavaru od koga jedino očekujemo pomoć. Molimo učinite potrebno, naredite, da se našoj župi Osova, pošta Žepče, vrati jedan dio oduzete zemlje u površini od 100 dunuma koliko je potrebno za uzdržavanje Župe, a koliko je i prije imala. (...) Nas 1.388 potpisnika ovog podneska, od 3.000 duša koliko naša Župa broji, uzevši tu i djecu, biće vam vječito blagodarni i znati će cijeni vašu dobrotu koju ćemo prenositi od pokoljenja na pokoljenje da se sjećaju svoga dragog Pretsjednika, legendarnog Junaka, velikog Državnika i dobrog Oca domovine – Tita.³⁴

³⁴ AJ, SKVP, 144-21-257, Dopis Vjekoslava Šunjića župnika crkve Osova pretsjedniku FNRJ Josipu Brozu – Titu, 8.7.1957.

Nakon što su proučili ovo pitanje iz Kabineta predsjednika FNRJ su ovaj predmet uputili na rješavanje Komisiji za vjerska pitanja Saveznog izvršnog vijeća. Tom prilikom navedeni Kabinet je konstatirao da je u ovom slučaju načinjena greška jer je Narodni odbor Sreza Zavidovići ekspropirao zemljište koje nije vlasništvo samostana već vlasništvo župe i crkve u Osovi. Stoga je zatraženo da Narodni odbor u Zavidovićima ispravi grešku, te da „drugarski i sporazumno vrati crkveno i istodobno izvrši zamjenu zemljišta“.³⁵

Država je i nakon donošenja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica sebi ostavila pravo da po sopstvenoj procjeni određuje da li će davati i u kojem obimu materijalnu pomoć vjerskim zajednicama. Također, vjerskim zajednicama je nametnuta i dodatna obaveza podnošenja izvještaja o utrošku dodijeljenih sredstava u onim slučajevima kada je pomoć data za određenu svrhu.³⁶

Informacije o državnoj pomoći Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji prikupljale su Savezna i republičke komisije za vjerska pitanja. Zbirni pokazatelji o obimu pomoći koju su dodjeljivali Savezno i republička izvršna vijeća od 1957. do 1961. godine iskazani su u tabelama br. 3, 4, 5 i 6.³⁷

Dotacije Saveznog i republičkih izvršnih vijeća Katoličkoj crkvi u 1957. godini					
Savezni nivo i narodne republike	Subvencija KC	Lična pomoć svećenicima KC	Pomoć Udruženju svećenika	Doprinos za socijalno osiguranje	Ukupno
Savezno izvršno vijeće	-	-	-	-	-
Srbija	200.000	288.000	557.400	557.400	1.602.800
Crna Gora	-	1.008.000	700.000	-	1.708.000
Hrvatska	-	312.240	13.000.000	-	13.312.240
Makedonija	-	-	-	-	-
Bosna i Hercegovina	3.000.000	-	900.000	5.900.000	9.800.000
Slovenija	5.560.000	17.501.760	3.920.000	4.596.400	31.578.160
Ukupno	8.760.000	19.110.000	19.077.400	11.053.800	58.001.200

Tabela br. 3. Pregled dotacija Saveznog i republičkih izvršnih vijeća Katoličkoj crkvi u 1957. godini.

³⁵ AJ, SKVP, 144-21-257, Dopis Načelnika II odjeljenja Kabineta predsjednika FNRJ Komisiji za vjerska pitanja Saveznog izvršnog vijeća, 5.9.1957.

³⁶ *Službeni list FNRJ*, god. IX, BR. 22, 27.5.1953, Zakon o pravnom položaju verskih zajednica, 209.

³⁷ Tabele br. 3, 4, 5 i 6 konstruirane su na osnovu podataka u: ABH, KZVP, kut. 5, br. 84/57, ABH, KZVP, kut. 8, br. b/b.

Denis Bećirović, *Izvori finansiranja Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1962. godine s posebnim osvrtom na direktnu državnu pomoć*
 Prilozi, 44, Sarajevo, 2015, str. 105-122.

Dotacije Saveznog i republičkih izvršnih vijeća Katoličkoj crkvi u 1958. godini					
Savezni nivo i narodne republike	Subvencija KC	Lična pomoć svećenicima KC	Pomoć Udruženju svećenika	Doprinos za socijalno osiguranje	Ukupno
Savezno izvršno vijeće	-	-	-	-	-
Srbija	-	300.000	860.000	560.000	1.720.000
Crna Gora	-	1.044.000	700.000	-	1.744.000
Hrvatska	312.000	-	13.000.000	-	13.312.240
Makedonija	-	-	-	-	-
Bosna i Hercegovina	5.050.000	1.000.000	1.561.000	-	7.611.000
Slovenija	6.792.300	15.486.500	2.100.000	4.502.300	7.611.000
Ukupno	12.154.540	17.830.500	18.221.000	5.062.300	53.268.340

Tabela br. 4. Pregled dotacija Saveznog i republičkih izvršnih vijeća Katoličkoj crkvi u 1958. godini.

Dotacije Saveznog i republičkih izvršnih vijeća Katoličkoj crkvi u 1959. godini					
Savezni nivo i narodne republike	Subvencija KC	Lična pomoć svećenicima KC	Pomoć Udruženju svećenika	Doprinos za socijalno osiguranje	Ukupno
Savezno izvršno vijeće	4.000.000	-	-	-	4.000.000
Srbija	-	610.000	400.000	600.000	1.610.000
Crna Gora	-	1.680.000	400.000	-	2.080.000
Hrvatska	1.328.000	6.630.000	8.850.000	-	16.808.000
Makedonija	-	-	-	-	-
Bosna i Hercegovina	5.000.000	1.100.000	1.800.000	5.000.000	12.900.000
Slovenija	12.841.880	18.180.500	4.000.000	5.042.636	40.065.016
Ukupno	23.169.880	28.200.500	15.450.000	10.642.636	77.463.016

Tabela br. 5. Pregled dotacija Saveznog i republičkih izvršnih vijeća Katoličkoj crkvi u 1959. godini.

Dotacije Saveznog i republičkih izvršnih vijeća Katoličkoj crkvi u 1960. godini					
Savezni nivo i narodne republike	Subvencija KC	Lična pomoć svećenicima KC	Pomoć Udruženju svećenika	Doprinos za socijalno osiguranje	Ukupno
Savezno izvršno vijeće	-	-	-	-	-
Srbija	-	820.000	1.050.000	650.000	2.520.000
Crna Gora	-	1.800.000	500.000	-	2.300.000
Hrvatska	15.000.000	10.500.000	7.000.000	7.500.000	40.000.000
Makedonija	-	-	-	-	-
Bosna i Hercegovina	5.000.000	1.100.000	3.900.000	5.170.000	15.150.000
Slovenija	8.300.000	20.000.000	3.500.000	7.600.000	39.400.000
Ukupno	28.300.000	34.220.000	15.950.000	20.920.000	99.390.000

Tabela br. 6. Pregled dotacija Saveznog i republičkih izvršnih vijeća Katoličkoj crkvi u 1960. godini.

U periodu od 1957. do 1961. godine republička izvršna vijeća i Savezno izvršno vijeće su ukupno izdvojili 288.122.200 dinara kao direktne dotacije Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji. Od navedenog novčanog iznosa 45.461.000 dinara (9.800.000 dinara 1957, 7.611.000 dinara 1958, 12.900.000 dinara 1959. i 15.150.000 dinara 1960) je kao pomoć Katoličkoj crkvi izdvojeno u Bosni i Hercegovini. Komparirajući podatke iz tabela br. 3, 4, 5 i 6 uočljivo je da se iznos državne pomoći Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini uglavnom povećavao u navedenom periodu. Posmatrano na općem jugoslavenskom nivou veći novčani iznosi državne pomoći Katoličkoj crkvi u odnosu na Bosnu i Hercegovini dodjeljivani su u Hrvatskoj i Sloveniji što je i razumljivo s obzirom na udio i rasprostranjenost katoličkog stanovništva u ovim jugoslavenskim republikama.

Povećanje državne pomoći Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini bilo je u direktnoj vezi sa postepenom i djelimičnom normalizacijom odnosa između Katoličke crkve i države. O tome svjedoči i dostupna arhivska građa. Eklatantan primjer koji govori o tome je dopis Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine upućen Saveznoj komisiji za vjerska pitanja 8. oktobra 1960. godine. U njemu, pored ostalog, stoji: „*Katolički episkopat u Bosni i Hercegovini postepeno dolazi na liniju lojalnosti prema državi. Nadbiskup Alaupović želi da kontaktira sa organima narodne vlasti prevazilazeći okvire kurtoaznih kontakata* (kurziv. D. B.). Slično se može da kaže

i za biskupa Pichlera. Zasad je još uvijek biskup Čule neodređen. Očigledno je razočaran karijerom dr. Marka Alaupovića, jer je izjavio da je do sada bio prvi čovjek Katoličke crkve u BiH, a da je sada postao drugi.³⁸

Paralelno sa prihvatanjem određene saradnje sa državnim organima vlasti rasli su i zahtjevi Katoličke crkve za povećanje državne pomoći. Prema ocjenama Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine, zahtjevi vjerskih zajednica u ovoj republici bili su nakon donošenja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica neuporedivi veći. Analizirajući efekte dotadašnje državne pomoći Katoličkoj crkvi Komisija ističe sljedeće: „Katolička crkva želi dotacijama potpuno obezbjediti održavanje svojih škola, kako bi prihode od samostana iskoristili u druge crkvene potrebe. Poznato je da oni godišnje prime od samostana (...) oko 4 miliona dinara. Ako bi država dotacijama rješavala problem održavanja vjerskih škola, franjevci bi za nekoliko godina osigurali svoju egzistenciju i bili bi u mogućnosti da ne samo proširuju vjerske škole, već i da grade niz drugih objekata. Časne sestre u Bijelom Polju su iskoristile prošlogodišnje dotacije za popravak postojećeg samostana i gradnju još jedne kuće (...) Ukoliko bi i dalje bila praksa da se daju dotacije časnim sestrama, mi bi ih samo ojačali i omogućili im da se proširuju i primaju nove djevojke u svoje redove (...) Po našem mišljenju ovim zahtjevima može se samo djelimično udovoljiti, a nekim ne bi trebalo uopšte (...) Nema stvarne potrebe da im se dodjeljuju veći iznosi, jer su njihove potrebe minimalne.“³⁹

Osnovni izvori finansiranja Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini bili su: crkvena imanja i druga imanja, crkvene zgrade, naplata taksi na crkvene obrede – krštenje djece, vjenčanja, sahrane, osvećenje domova, prikupljanje raznih priloga, prilozi za opravku i podizanje crkava i drugo. Pored toga, Katolička crkva je imala kasu u koju su vjernici davali priloge za opravku ili podizanje nove crkve. Također, Katolička crkva je sticala prihode i od proizvodnje i distribucije listova, knjiga, brošura, kalendara, kao i od pomoći crkvenih organizacija iz inozemstva. Prema analizi Savezne komisije za vjerska pitanja prihodi katoličkih svećenika dijelili su se na: lične prihode svećenika, prihode crkve, prihode samostana i prihode biskupskih ordinarijata. Važnu ulogu u finansiranju aktivnosti Katoličke crkve imala je materijalna pomoć koju je primala u raznim oblicima iz inozemstva. Ona je dolazila raznim kanali-

³⁸ ABH, KZVP, kut. 9, br. 341/60, Dopis Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine upućen Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, 8.10.1960.

³⁹ ABH, KZVP, kut. 5, br. 71/1956, Zahtjevi vjerskih zajednica za dotacije u 1956. godini, 1956.

ma, a državni organi nisu mogli da utvrde tačne razmjere te pomoći. U odnosu na period od 1945. do 1956. godine, državna pomoć Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini je od 1956. do 1961. godine značajno povećana. Na povećanje državnih subvencija poslije 1956. godine uticali su, pored ostalog, sljedeći razlozi: postepeno normaliziranje odnosa na relaciji država – Katolička crkva, popravljjanje ekonomskih prilika u zemlji, ublažavanje restriktivne državne politike prema crkvama i vjerskim zajednicama i primjena Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Također, nalazeći se u nepovoljnoj vanjskopolitičkoj situaciji za vlast u Jugoslaviji bilo je važno da pokaže da država ne ometa vjerske zajednice u ostvarivanju njihovih vjerskih prava i sloboda. Ipak, bez obzira na povećanje novčane pomoći, svećenici Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini nisu bili zadovoljni obimom i visinom državnih dotacija. Pomoć države je uglavnom zavisila od dobre volje vladajućih struktura i bila je uslovljena lojalnim ponašanjem prema državi od strane crkvenih predstavnika ■

FINANCING SOURCES OF THE CATHOLIC CHURCH IN BOSNIA AND HERZEGOVINA FROM 1945 TO 1962 WITH A SPECIAL OVERVIEW ON THE DIRECT STATE AID

Summary

The main sources of financing the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina were the ecclesiastical estates and other estates, church buildings, collection of tax revenues on the religious ceremonies – baptisms, weddings, funerals, sanctifying of homes, collecting various alms, contributions for the repairing and building of churches etc. Besides, the Catholic Church had a box into which the faithful gave their contributions for the repair or building of a new church. Also, the Catholic Church had revenues from the production and distribution of journals, books, brochures, calendars, as well as from the aid of ecclesiastical organizations from abroad. According to the analysis of the Federal commission for religious issues the revenue of the Catholic priests were divided into: personal income of the priests, the revenue of the church, monasteries and episcopal ordinariates. An impor-

tant role in the financing activities of the Catholic Church was played by the material aid which it received in various forms from abroad. It arrived through differing channels, and the state authorities could not determine the exact extent of this aid. Compared to the period from 1945 to 1956, the state aid to the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina was significantly increased from 1956 to 1961. The increase of state subventions after 1956 was influenced, among other things, by the following reasons: the gradual normalization of relations between the state and the Catholic Church, the improvement of economic circumstances in the country, the softening of the restrictive state policy towards churches and religious communities, and the implementation of the Law on the legal position of the religious communities. Also, being in an unsatisfactory situation regarding foreign policy, it was important that the Yugoslav government showed that the state did not hinder the religious communities in the achievement of their religious rights and freedoms. Despite the increased financial aid, the priests of the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina were not satisfied with the scope and quantity of the state payments. The aid of the state usually depended on the good will of the governing structures and was conditioned by the loyal behaviour of the ecclesiastical representatives towards the state ■